

Euskal Herria Pierre Loti-ren ikuspegiz

Idazle bezala hain ospetsua izatera heldu zen Pierre Loti nork ez du ezagutzen? Frantziako Rochefort-sur-Mer hirian jaioa zen 1850. urtean, baina bere bataiozko izen-deitura jatorrak Julien Viaud zituen.

Munduan zehar Frantziako marinaren ofizial bezala egin zituen ibilaldiak bere idazkietan azalduak zituen, batez ere Asia aldekoak ditu ibilaldirik bitxienak, oroitidazkietan zein eleberrietan txukun agertu zituenak erakusten dizkigutenez. Bere eleberrietako pertsonaien irudiak beti bikain aurkeztu zituen *Pêcheur d'Islande* hartan Jan arrantzalea bezala edo *Azjyadé* zein *Madame Chrysantème kuttunak*, Rarahú eta abar.

"Javelot" zeritzan itsasontziaren arduraz etorri zen Bidasoa aldera 1891. urtean, Hendaiaiko Durruti sendagilearen "Bakar etxea"n bizitza kokatzeko. Lehenik ez zuen gogoko izan inguru hau, baina denboraren buruan eta D'Abbadie anderearen laguntzaz gure Euskal Herri honen ezagutza egin zuen eta hemen igaro zituen bere bizitzako azken urteak, 1923ko ekainaren 10ean "Bakar etxea" hortan hil zen arte.

Bere ustez, Duhourcau-k zioenari jarraituz, Baskonia oso berezia zen bere inguruan anaikide dituen Frantziako Biarno, Bigorre eta mugazemendiko partearekin. Euskal Herriak gordetzen bai zituen bere baitan indoeuropear zibilizazioaren oinarritzko elementuak, arbasoen etxea inguruari bat eginik bere arrazaren izpiritu jatorrez, bere aldare eta hilobiak, bere ohiturak, lanbideak, jolasak eta hizkuntza, argitara azaldu gabe, mendeak zehar biziaz.

Ramuntcho eleberriaren zoria

Pierre Lotik *Ramuntcho* (Paris, 1896) eleberria Euskal Herria ezagutzen lagundu zion D'Abbadie andereari eskertuz eskaini zion. Ordurako idazle ospetsua zen, bereziki sorkaldeko Ekialdeaz idatzi zituen eleberrietatik. Haien erara, hemen ere, paisaiatz gainera herriaren ohiturak azaltzen ditu bere argudioan, baina Ramuntxo oinarri duelarik.

Iparragirreraren hitzak hartuz, 1908. urtean, idatzi zuen "Adio Euskalerria!" artikulu hartan aitortzen zuenez, bere adiskide Otharre azkaindar pilotariarekin ikasi zituen pilota eta kontrabandutzaren gora-beherak, baita hortarako muga inguruan erabiltzen zituzten bideak ezagutu ere, maiz Tambul zeritzan bere zaldi gaztearen gainean.

Ramuntxo pertsonaia honen bizitzaren ingurutzat Azkaine eta Bidasoaren bazterrak dira, bere ekintza nagusia, egunez pilotari eta gauzez kontrabandugintza, amaganako eztimina zein Graziosa andereñoarekiko maitemindura hor ditu eleberri atsegin horrek.

Aspaldi irakurri nuen *Ramuntcho*, Barcelonako Editorial Cervantes-ek 1944an "Los príncipes de la Literatura" sail hartan argitaratua, Manuel de Montoliu zenak itzulia. Atseginez irakurri ere, gure herriaz ezer guti argitaratzen zen garaian. Geroago aurkitu dut hura baino lehenagoko beste itzulpen bat, Thomas Nelson and Sons, Ltd. argitaletxeak mendearen hasieran Edimburgo-n (Escocia) argitara emana, Condesa de Pardo Bazán-en hitzaurrez eta, berriz irakurtzean konturatu nintzen lehendik nuena frankistek zentsuratua izan zela. Harritzekoa benetan Pierre Loti frantsez idazle ospetsuaren testua ere errespetatu eza.

Bilbon, La Gran Enciclopedia Vasca argitaletxeak 1973an argitaratua, zorionez, Edimburgo-n argitaratuaz baliatu zen, Pardo Bazán-en hitzaurreri Luis Castresanarena gehituz. Frantsesez edo gazteleraz, Bidasoa inguruko edonorrentzat irakurgai egokia iruditzen zait.

Ramuntxok bere ama gipuzkoarra zuen eta soldadutza egiteko garaian Frantzian edo Espainian egitea hautatzeko eskubidea zuenez gero, galdetu zitzaionean non egin nahi zuen, amak Frantzian naturalizatzea eskatzen zion; berak ordea, berdin zitzaiola, zein batean edo zein bestean, bera izatez euskalduna zelako.

Hara horren lekukotasunezko adibide bat, 1944ko argitalpen horrek, bere V. parteari dagokionez (66. orrialdetik) non kendu zion, frantsez jatorrizko testuari honako hau:

"—Vrai, c'est ton idée? ...Eh bien, tant mieux, car c'est la mienne aussi. Oh! mon Dieu, Français ou Espagnol, moi ça m'est égal. A ta volonté, tu m'entends! J'aime autant l'un que l'autre: je suis Basque comme toi, comme nous sommes tous; le reste, m'en fiche! Mais, pour ce qui est d'être soldat quelque part, de ce côté-ci de la frontière ou de l'autre, oui, je préfère ça; d'abord on a l'air d'un lâche quand on s'esquive: et puis, c'est une chose qui me plaira, pour te dire franchement. Ça et voir du pays, c'est mon affaire tout à fait!"

Gezurra dirudi hori kendu beharra. Baina, izan ere, ondo pentsaturik, euskara hiltzorra eraman zuten militar horientzat ez bai zen Euskal Herri-rik.

Beste uste batekoa zen gure herria ezagutzera eta maitatzera iritsi zen Pierre Loti idazlea, 1908. urtean Hendaian "L'agonie de l'Euskalerria" idatzi zuena. Militarra zen, baina horrez gainera liberal eta humanista. Bestalde gogoan eduki idazle hau mundu guzian zehar asko ibilia zelako ikasi zuela herri bakoitza bere era natural eta jatorrean errespetatzen.

L'Pays Basque deritzan liburua

Beti zaigu jakingarri kanpotarrek nola ikusten dituzten gure parajeak eta herriaren ohiturak. Hara nondik etorri zitzaikun beste aukera bat.

Frantziako idazleek, Claude Farrère buru zela, 1930. urteko irailean Pierre Loti zenaren oroitzapenez "Bakar etxea"n iragarria jarri zutenean erabaki zuten nonbait zendu berria genuen idazleak Euskal Herriaren ikuspegiz argitaratu zituen artikuluak liburu batean bildurik argitaratzea. Horrela sortu zen *L'Pays Basque*, gero Vicente Clavel-ek gaztelerara itzulia eta berak egin zion hitzaurrez, 1936an Barcelonako Editorial Cervantes argitaletxeak *El País Vasco* izenpean plazaratua. Edonorrentzat izango zen liburu irakurgarria. Tamalez, urte berean gerra sortu zen eta behar adina zabalkunde ez izateaz gainera, gerra ondorengo giroak suntsitu zuen.

Izan ere, orduan, Cervantes argitaletxearen helbidea Avenida 14 de Abril zena, *Ramuntcho* 1944an argitaratu zuenean Avenida del Generalísimo Franco izatera bihurtu bai zen.

Baina, hori gora-behera, *El País Vasco* liburu harek, zorionez, ez zuen izan zentsuragandiko aldakuntzarik ez kenketarik. Horretan *Ramuntcho* eleberririk baino zori hobea izan zuen.

Liburuko lehen artikulua 1892koa du, non aurkezten duen laburki gure inguruaren adierazpena. Bere ondotik, bilobak laztandu zuen amona, kontakizun hunkigarria.

"Bakar-etxea"ren aurrez-aurre Bidasoaz harandik Amuteko kaputxi-noen elizan Gaon gauezko meza xehetasunez adierazten du, antzinako kantak nola erabiltzen zituzten eta abar.

1892ko urriaren 25ean Loiola bisitatu zueneko. Trenez joan zen Zumarragara eta, han eraman zuen uste gabea, Brasildik ekarritako papagayo bat balkoiko kaiola batean euskaraz mintzatuz entzun zuenean. Ibaiek banantzen dituen Zumarraga eta Urretxuren artean ez zuen bereiz-

kuntzarik egin, bigarren honetan Iparragirrerren monumentoa ikustez nabari denez, eta kantariaren ibilerak eta kanta aberkoiak aipatzen ditu, aldi berean gorosmenak agertuz. Bertan iragarria antzinako hizkuntzaz atzerritarrek inoiz menderatuko etzutena zela zioen. Egiazki, oraindik herri berezia iruditu zitzaion: ez Frantzia eta ez Espainiak hainbeste mendeetan berenganatu ezinezkoa zeritzaiola.

Ondoren Loiolako basilikaren arte adierazpena egiten du, bere ikusmoldeetik. Han fraile batek esan omen zion: Zuok frantsesak zarete, baina frantsez euskaldunak; beraz, ez zarete guztiz frantsesak, baizik gure aberkideak.

1887ko ekainaren batean Donibane Garazitik Luzaide zehar abiatu zen biharamunean Orreagara joan eta hango prozesioa ezagutzeko.

Ituritzeko harpeak ere ezagutu zituen. Baina urte horretako abuztuan, Donibane Lohizunen, pilota jokoaren ondoren gipuzkoar ezpata-dantzak eta ondorean barkoxtarren pastoralak zorabiatu utzi zuten Pierre Loti.

Irungo San Martzialgo erromeriari eskaintzen dio beste artikulua bat. Beti bezala, bere begiek nabari zutena sentipenetara eramana. Han, jendartean, hondarriabiar neskatilak adi bezain alai jarri zuten gizona, beren perkal arrosazko soineko apainekin humoretsu ikustez. Artikulu hau lehenago *Le Chateau de la Belle-au-Bois-Dormant* zeritzan liburuaren 87-102. orrialdeetan argitaratua zuen.

Bestalde, Aste Santuko prozesioa Irunen, non aipatzen dituen hamabi apostoluak, erromarren tunikaz jantzitako hamabi arrantzalek osaturik.

Hondarribiko itsas-alkatearena ere badakar. Udaletxeko balkoitik non adierazten duen kale Nagusia, etxe blasonatuz eta balkoiak burdina forjatzukoak, Erdi Arokoak iruditzen zitzaizkion. Itsas-alkatea arrantzaleen hermandadeko buru zela (abata nonbait); baina bertan adierazten duenez, esango nuke, itsas-konsularekin ikustekorik bazuela. Hortaz idatzi nuen 1992. urtean, iraileko *Hondarribia* aldizkarian (46. zenb., 38. or.) gero *Esanak eta eginak* (1994) liburuaren 82-84 orrialdeetan berriz bildurik argitaratuko nuena. Baina, hemen ere esan beharra dut, nik dakidanez, bere "L'alcalde de la mer" artikulua hori *Figures et choses que passaient* (Paris, 1921) liburuan datorrela. Besteak beste, bertan dioen gauza batek adi jartzen nau: komunitatearen (Kofradiakoa noski) kontuak euskaraz irakurtzen zituztela; berak hor zuzen dioenez: jatorririk ezagutzen ez dugun milaka urteetako hizkuntzan. Jai horren bukaeran kalez-kale betixua ateratzen omen zuten. Santa Maria elizari buruz egiten duen adierazpena ere jakingarria da. Aldi berean, Kaputxinoen elizan Gauon

gauean egiten den mezaren oroitzapena dakar. Parte hau da Hondarribiari buruzko berri bilketaz egin zuenik hoberenetakoa.

Izenez Tambul deritzen zion zaldiz Bidasoaren bazterrak bisitatu zituen, inguruetako parajeak miakatuz, zuhaitz eta abereak aipatuz eta basoetako loreak usainduz.

Tristeia da "La agonía de Euskaria" (lehenago "L'agonie de l'Euskalerria" izenpean *Le Chateau de la Belle-au Bois-Dormant* zeritzan hartan argitaratua, Parisen, urterik gabe, 67-86. orr.). Hor agertzen du Euskal Herriak beragan izan zuen eragina eta maitasunez egiten dituen goresmetetan eskatzen du, gure herri hau, aldakuntzarik gabe, den bezala jarraituz iraun nahiaren deia.

Bukatzeko, Iparragirre aipatuz eta bere kanta baten hasiera titulutzat hartuz: "Adio Euskalerria!" deituko zuen artikulua dakar. Frantsesez, "Adieux au Pays Basque", bere *Reflets sur la sombre route* liburuan lehen aldiz argitaratua. Kapitulu hortan dioenez, berak usterik gabeko Euskal Herriko egonaldiak zazpi urtez iraun zuela eta haien ondotik beti itzultzeko gogo. Poliki-poliki joan omen zen bertara zaletzen, gure herri eta mendiez. Horregatik eutsi omen zion hemen "Bakar-etxea" edukitzeari, udaran atsedean aldi bat hartu ahal izateko. Hemen, alde batetik Atlantika itsaso zabala eta bestetik Pirineo mendiak uhartze urrutietan, eta bere leihotatik begien aurrean beti Jaizkibel mendi gailur beltzarana, kezka eraginiko nekealdietan lasaitasuna ematen zioena.

Egonaldi horietan, Otharre azkaindar pilotariak oroitzen zen eta bai bisitatu ere, *Ramuntcho* eleberrirako hainbeste gai eman zioen gizona, zeinekin ibiltzen zituen gauezko kontrabandisten bide arriskugarriak. Askaine zen beretzat euskal giro jatorra egokien gordetzen zuen herria. Otharrerekin han eta hemenka sagardotegietan gelditzen zen, non gogoz entzuten zituen Iparragirreraren kantak, aldi berean aspalditik jaietan eza-gutza egin zuen jendea agurtuz.

Horregatik iruditzen zait edonorrentzat liburu irakurgarria.

Juan San Martin